

**ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО**

УДК 349.6

У.В. Антонюк

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового,
екологічного,
земельного та аграрного права
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Розділ II Конституції України закріплює цілий спектр прав та свобод людини і громадянина [1]. Серед них самостійне місце посідають екологічні права громадян. При цьому, як цілком справедливо відзначає В.В. Костицький, з огляду на власний порівняльний аналіз основних законів ряду держав світу, саме Конституція України є найбільш збалансованою з екологічної точки зору та поряд з Конституцією Російської Федерації може бути взірцем моделі екологізації основного закону [2, с. 56]. Безперечно, закріплення екологічних прав на найвищому конституційному рівні є необхідною вимогою часу, зважаючи на існуючу екологічну ситуацію не лише в Україні, але й світі. Однак, юридичне визнання екологічних прав не є запорукою їх реалізації *de facto*. Це свого роду уже трюїзм. Тому у сучасних умовах актуальною і невідкладною є постановка питання про забезпечення екологічних прав в Україні. Адже, будь-яке суб'єктивне право являє собою соціальну цінність лише настільки, наскільки його можна реалізувати [3, с. 90.]. Слід відмітити, що проблема реалізації екологічних прав завжди на часі наукової полеміки українських учених у галузі екологічного права, зокрема: В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.П. Гетьмана, Н.Р. Кобецької, В.В. Костицького, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги тощо. Разом з тим, основна увага наукової дискусії переважною

мірою прикута не стільки до теоретико-методологічних засад, як до конструктивної критики механізму забезпечення та захисту екологічних прав в Україні. Таким чином, мета даного дослідження полягає у з'ясуванні поняття і сутності забезпечення екологічних прав в Україні у законодавстві та науковій доктрині.

За історичною традицією аналіз еколого-правових норм розпочнемо з Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4] як основного галузевого акта екологічного законодавства, в якому знайшла втілення ідея комплексного підходу до регулювання природоохоронних відносин [5, с. 35], де вперше комплексно було закріплено екологічні права. Зокрема, ст. ст. 10-11 зазначеного вище закону присвячені гарантіям екологічних прав громадян та їх захисту. Зокрема, екологічні права громадян забезпечуються:

а) проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

б) обов'язком центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації об'єктів економіки;

в) участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

д) компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

е) невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

є) створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної

екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації [4].

Як бачимо, дані гарантії мають різний юридичний зміст. Адже, гарантії, закріплені у п. а мають еколого-економічний характер і повинні забезпечувати екологічну рівновагу та гармонійний розвиток природи, суспільства та держави в цілому. На наше переконання, це швидше – не гарантія забезпечення екологічних прав, а гарантована Конституцією України [1] обов'язкова екологічна функція держави. З іншого боку, відповідно до ст. 3 Конституції України [1] спрямованість діяльності держави визначається через призму прав та свобод людини. Що ж стосується гарантій, які зазначені у п.п. б-є, останні у сукупності сприяють нормальному та адекватному здійсненню громадянами своїх екологічних прав, при якому відсутні істотні порушення функцій життєзабезпечення, виконувані природними чи перетвореними екосистемами [6, с. 88].

Крім того, у ч. 2 ст. 10 зазначеного вище Закону вказується, що діяльність, яка перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, підлягає припиненню в порядку, встановленому законом та іншим законодавством України [4].

Однак, аналіз змісту зазначених гарантій свідчить про їх різну спрямованість, але, незважаючи на це, саме вони сприяють нормальному здійсненню громадянами своїх екологічних прав [6, с. 76-77]. Більше того, як цілком справедливо відзначає Н.Р. Кобецька, кожна з цих гарантій передбачає систему конкретних заходів, багато з яких вже знайшли відображення в законодавстві і на практиці, проте деякі з них ще законодавчо не врегульовані, зокрема, фінансування природоохоронної діяльності [5, с. 55].

З позицій порівняльного підходу слід відмітити і те, що галузевий Закон «Про охорону навколишнього середовища» Російської Федерації [7] також закріплює механізми забезпечення екологічних прав, але з певними відмінностями, які полягають у наступному:

по-перше, російський законодавець у окремих статтях закону розмежовує категорії «забезпечення екологічних прав» і «гарантії

екологічних прав» (ст. ст. 11, 14 Закону [7]);

по-друге, категорія забезпечення екологічних прав розглядається лише у контексті права громадян на охорону здоров'я від несприятливого впливу навколишнього природного середовища (ст. 11 Закону [7]);

по-третє, гарантії екологічних прав визначаються як суто державні гарантії;

по-четверте, закріплені законодавчо повноваження громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища є проявом забезпечення їх екологічних прав, зокрема:

- брати участь у зборах, мітингах, пікетах, ходах і демонстраціях, петиціях, референдумах з охорони навколишнього природного середовища, викладати свою думку, звертатися з листами, скаргами, заявами з питань охорони навколишнього природного середовища, вимагати їх розгляду;

- вимагати від відповідних органів надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та заходи з його охорони;

- вимагати в адміністративному або судовому порядку скасування рішень про розміщення, проектування, будівництво, реконструкції, експлуатації екологічно шкідливих об'єктів, обмеження, призупинення, припинення діяльності підприємств та інших об'єктів, що роблять негативний вплив на навколишнє природне середовище та здоров'я людини;

- клопотати про притягнення до відповідальності винних юридичних осіб і громадян, пред'являти до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та майну громадян екологічними правопорушеннями (ст. 12 Закону [7]).

Як нам видається, окрему увагу слід звернути на розмежуванні забезпечення та гарантій екологічних прав у російському законодавстві. Забезпечення екологічних прав згідно ст. 11 Закону Російської Федерації «Про охорону навколишнього середовища» включає в себе:

планування і нормування якості навколишнього природного середовища, заходи щодо запобігання екологічно шкідливій діяльності та

оздоровлення навколишнього природного середовища, попередження та ліквідацію наслідків аварій, катастроф, стихійних лих;

соціальне і державне страхування громадян, освіта державних і громадських резервних та інших фондів допомоги, організацію медичного обслуговування населення;

надання кожному реальних можливостей для проживання в умовах сприятливої для життя і здоров'я навколишнього природного середовища;

відшкодування в судовому чи адміністративному порядку шкоди, заподіяної здоров'ю громадян внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та інших шкідливих впливів на неї, в тому числі наслідків аварій і катастроф;

державний контроль за станом навколишнього природного середовища та дотримання природоохоронного законодавства, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні вимог забезпечення екологічної безпеки населення [7].

Що стосується гарантій екологічних прав, то у ст. 14 Закону йдеться виключно про державні гарантій екологічних прав і зазначено, що:

1) держава гарантує екологічним та іншим громадським об'єднанням, що виконують екологічні функції, громадянам можливість реалізації наданих їм прав у галузі охорони навколишнього природного середовища відповідно до законодавства Російської Федерації і республік у складі Російської Федерації;

2) ради народних депутатів, їх виконавчі та розпорядчі органи, спеціально уповноважені на те державні органи в галузі охорони навколишнього природного середовища, їх посадові особи зобов'язані надавати всебічне і повне сприяння громадським об'єднанням і громадянам у реалізації їх екологічних прав і обов'язків, вживати необхідних заходів з виконання їх пропозицій і вимог в організації природоохоронної діяльності;

3) посадові особи та громадяни, що перешкоджають виконанню громадськими об'єднаннями та громадянами їх екологічних прав і обов'язків, притягаються до відповідальності відповідно до закону [7].

Як бачимо, російський законодавець не конкретизує зміст і перелік

державних гарантій екологічних прав, а визначає лише коло суб'єктів, які зобов'язані гарантувати реалізацію екологічних прав.

Крім названих вище гарантій екологічних прав, які впливають із Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4], що на думку А.П. Гетьмана, мають загальне значення, у законодавстві також установлені спеціальні гарантії екологічних прав [6, с. 88]. Останні закріплені у природоресурсному законодавстві України. Це гарантії прав на землю (розділ 5 Земельного Кодексу України [8]), ліси (ст. 24 Лісового кодексу України [9]) тощо. Ці спеціальні гарантії, аналогічно до загальних гарантій, теж переплітаються з визначеними вище інститутами екологічного права, тому немає сенсу їх аналізувати.

У науковій доктрині еколого-правового спрямування поняття «забезпечення екологічних прав» вживається вкрай рідко. Про можливість і необхідність застосування даної юридичної конструкції вказує Н.Р. Кобецька [5, с. 54-55]. Переважна більшість науковців у царині екологічного та земельного права оперують поняттям «гарантії екологічних прав» [6, с. 87; 10, с.55; 11, с. 27-32; 12, с. 38-39; 13, с. 195-199]. Ряд вчених у сфері теорії держави та права також не використовують поняття забезпечення прав, натомість вживають категорію «гарантії прав» [14, с. 75; 15, с. 105; 16, с. 456]. Разом з тим, поняття гарантій прав у теорії держави і права визначається через призму саме категорії забезпечення. Так, О.Ф. Скакун вважає, що гарантії – це найважливіший чинник *забезпечення* прав та свобод людини і громадянина; будь-яка юридична гарантія (забезпечення, запорука) є засобом перетворення юридичної можливості у реальність [14, с.75-76]. О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко розглядають гарантії прав як систему норм, принципів та вимог, які *забезпечують* процес дотримання прав та законних інтересів людини [15, с.107]. М.В. Цвік, О.В. Петришин під гарантіями розуміють систему загальних та спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також *забезпечення* їх всебічної охорони та захисту від порушень [16, с.456]. Розробники Юридичної енциклопедії також визначають гарантії прав як умови, засоби, способи, які *забезпечують*

здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав, свобод особи [17, с. 555]. Тому дана категорія має право на існування. З аналізу семантики даного поняття забезпечувати – це: 1) постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; 2) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось; 3) захищати, охороняти від небезпеки [18, с. 375]. Крім того, забезпечення правове – це сукупність правових норм, що регламентують правові взаємини та юридичний статус [18, с. 375]. З таких міркувань категорія забезпечення екологічних прав має безумовне право на застосування у еколого-правовій науці в якості загальноправового інституту, який повинен охоплює гарантії, охорону і захист екологічних прав в цілому.

Отже, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4] безпосередньо не використовується поняття забезпечення, натомість, вживаються категорії «гарантії» та «захист» екологічних прав. Але з аналізу саме юридичного оформлення гарантій можна дійти висновку про те, що вони є своєрідним проявом і формою забезпечення екологічних прав. Тому, на наш погляд, доцільно вести мову не просто про гарантії екологічних прав, а саме гарантії забезпечення екологічних прав. Разом з тим, по своїй суті закріплені законодавчо у вище згаданому законі гарантії забезпечення екологічних прав включають в себе ряд важливих та самостійних і різноманітних інститутів екологічного права, зокрема:

функції управління у галузі охорони навколишнього природного середовища, наприклад, державний і громадський екологічний контроль, проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища, доступ до екологічної інформації тощо;

юридичну відповідальність за екологічні правопорушення;

екологічні права громадян: участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

компенсацію екологічної шкоди.

Таким чином, можна дійти висновку, що, на перший погляд, відбувається підміна даних інститутів екологічного права єдиним

поняттям забезпечення екологічних прав. Але, на наше переконання, кожен з зазначених інститутів посідає самостійне автономне місце у системі екологічного права. Разом з тим, і інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, і інститут компенсації екологічної шкоди, і інститут державного екологічного управління та ряд інших, повинні сприяти ефективній реалізації та здійсненню екологічних прав. Тобто, йдеться про взаємозв'язок та взаємозалежність даних інституцій між собою, оскільки, усі вони в сукупності, в тому числі з інститутом забезпечення екологічних прав, націлені виключно на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки та екологічної рівноваги в Україні і світі.

Перспективність даного дослідження полягає в необхідності у подальшому проаналізувати гарантії забезпечення екологічних прав в Україні.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Костицький В.В. Конституційне регулювання охорони довкілля: український та світовий досвід / В.В. Костицький // Право України. – 2003. – № 10. – С. 49-56.
3. Кизилова Е. Конституционные гарантии осуществления гражданских прав / Е. Кизилова // Юридический вестник. – 1999. – № 2. – С. 90.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25 червня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
5. Кобецька Н.Р. Екологічне право: підручник / Н.Р. Кобецька. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 354 с.
6. Екологічне право: підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. – Х.: Право, 2013. – 432 с.
7. Об охране окружающей среды: Закон Российской Федерации от 10 января 2002 года № 7-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2002. – № 2. – Ст. 133.
8. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-14 зі змінами в ред. від 11 серпня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
9. Лісовий кодекс України Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-12 зі змінами в ред. від 27 липня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до

документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

10. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / Г.І. Балюк, М.В. Краснова, Ю.С. Шемшученко та інші; [За ред. Ю.С. Шемшученка]. – К.: «Юридична думка», 2008. – 856 с.

11. Ільків Н. В., Гаєцька-Колотило Я. З. Екологічне право України: навч. посіб. / Н. В. Ільків, Я. З. Гаєцька-Колотило. – К.: Істина, 2008. – 296 с.

12. Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Ващишин; за ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Ін Юре, 2010. – 401 с.

13. Дубовик О.Л. Экологическое право: учеб. / О. Л. Дубовик. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Проспект, 2010. – 720 с.

14. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун. – [3-тє видання]. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.

15. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

16. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка та О.В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

17. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (від. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.:

Анотація

Антонюк У.В. Забезпечення екологічних прав в Україні. – Стаття.

У даній статті автором досліджено актуальні проблеми реалізації та здійснення екологічних прав в Україні. Автором доведено необхідність застосування у еколого-правовій науковій доктрині та чинному екологічному законодавстві України понять «забезпечення екологічних прав» та «гарантії забезпечення екологічних прав».

Ключові слова: охорона довкілля, права людини, екологічні права, забезпечення прав, гарантії прав.

Аннотация

Антонюк У.В. Обеспечение экологических прав в Украине. – Статья.

В данной статье автором исследованы актуальные проблемы реализации и осуществления экологических прав в Украине. Автором доказана необходимость применения в эколого-правовой научной доктрине и действующем экологическом законодательстве Украины понятий «обеспечение экологических прав» и «гарантии обеспечения экологических прав».

Ключевые слова: охрана окружающей среды, права человека, экологические права, обеспечения прав, гарантии прав.

Summary

Antonjuk U.V. Ensuring environmental rights in Ukraine. – Article.

In this article, the author of the urgent problem of providing environmental rights in Ukraine. The author of the necessity of application in environmental and legal science and doctrine applicable environmental legislation Ukraine concepts of "ensuring environmental rights" and "guarantees environmental rights."

Key words: environment, human rights, environmental rights, the rights, guarantees of rights.

УДК 349.6

В.Д. Басай

доктор юридичних наук, професор,
декан Івано-Франківського
факультету Національного
університету «Одеська юридична
академія»

ПРАВОВА ОХОРОНА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ

Природоохоронні території виконують важливу роль у збереженні природної основи планети, у відтворенні життя та біологічного різноманіття. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується прийняттям великої кількості рішень ООН, конвенцій, самітів керівників країн, вищих органів влади держав, світової громадськості щодо збереження біологічного різноманіття та його сталого використання. Стан біосфери безпосередньо або опосередковано визначає основні сфери життя суспільства (зокрема, духовні, матеріальні та політичні).

Знищення біорізноманіття, розрив його функціональних зв'язків призводять до глобальної екологічної кризи, котра в останні роки істотно вплинула на світову економіку, клімат тощо. Україна є лідером за площею еродованих земель (близько 30% с/г угідь). Площа заповідних земель у 2,5 рази менша від середньоєвропейської, а кількість чистої води